

Ганна Шовкопляс,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0003-0313-8606

<https://doi.org/10.32782/2306-9082/2020-39-15>

УДК 346.5(477):33.06

Інвестування через недержавні пенсійні фонди як окрема форма інвестиційної діяльності в Україні

Вступ. Недержавне пенсійне забезпечення посідає важливу ланку у фінансовій системі країни і є ключовим елементом ринку небанківських фінансових послуг.

Останнім часом недержавні пенсійні фонди заслуговують особливої уваги як учасники ринку фінансових послуг, а саме ринку інвестиційних послуг як складової частини ринку фінансових послуг, що виступають у ролі інвестиційних інвесторів, які акумулюють грошові кошти юридичних і фізичних осіб у вигляді пенсійних внесків і зобов'язуються їх збільшити шляхом інвестування в різноманітні фінансові інструменти, що функціонують на ринку фінансових послуг.

Питанням недержавного пенсійного забезпечення в науковій літературі приділяється не досить уваги. Серед науковців, які досліджують цю проблему, варто виділити праці багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, таких як: О. Антіпов, М. Бабірад, А. Камінський, О. Кириленко, В. Мельничук, М. Ріппа, М. Шумило, Н. Хуторян Л. Яременко та інші. Але

й досі проблеми недержавного пенсійного забезпечення залишаються предметом наукових пошуків і потребують свого розв'язання.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити окремі ознаки інвестиційної діяльності, які є характерними для недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Результати дослідження. Недержавні пенсійні фонди є важливим сегментом сучасної фінансової системи, виконуючи фінансову, інвестиційну й соціальну функції. Фінансова функція недержавних пенсійних фондів (далі – НПФ) виявляється головним чином у тому, що вони дають змогу акумулювати значний обсяг заощаджень у вигляді добровільних пенсійних внесків і трансформувати їх у інвестиції. Інвестиційна функція полягає в тому, що в системі НПФ може формуватися потужний довгостроковий інвестиційний ресурс, використання якого, як показує досвід розвинених країн, сприяє економічному зростанню. Соціальна функція виявляється в тому, що НПФ надають

можливість їхнім учасникам сформувати індивідуальний розмір пенсії, який визначається бажанням і можливостями індивіда [1, с. 88].

НПФ є інституційним інвестором, поєднуючи в собі функції інвестора і організатора інвестування. Ефективне інвестування збільшує привабливість заощаджень на старість у НПФ, відповідно, знімає навантаження з державного бюджету, звільняючи ці кошти для галузей економіки, які їх потребують. Усе це створює гостру необхідність побудови якісного механізму правового регулювання відносин у сфері недержавного пенсійного забезпечення. На особливу увагу заслуговують саме господарсько-правові аспекти діяльності НПФ, здійснення ними інвестиційної діяльності, оскільки саме інвестування лежить в основі всієї системи недержавного пенсійного забезпечення.

З ухваленням законів України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та «Про недержавне пенсійне забезпечення» в Україні розпочалось формування пенсійної системи. Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» пенсійна система України складається з трьох рівнів: перший рівень – солідарна система (усі гроші, що перераховуються підприємствами та застрахованими особами до Пенсійного фонду України (далі – ПФУ), одразу ж виплачуються нинішнім пенсіонерам); другий рівень – обов'язкова накопичувальна система (працівники сплачують обов'язкові персоніфіковані внески до Державного накопичувального пенсійного фонду (далі – ДНПФ), які враховуватимуться на індивідуальних пенсійних рахунках. Виплати з Накопичувального пенсійного фонду здійснюватимуться додатково до солідарної пенсії довічно після досягнення особою пенсійного віку або одноразово);

третій рівень – система добровільного пенсійного забезпечення (добровільна система особистих внесків і виплачується як додаткова пенсійна допомога коштом особистих пенсійних заощаджень). У межах трирівневої системи пенсійного забезпечення, на думку М. Ріппи, нині в повному обсязі функціонує лише модернізована солідарна система (1-й рівень) і третій рівень – недержавне пенсійне забезпечення [2, с. 44]. Г. Татаренко зазначає, що функціонування трирівневої системи пенсійного забезпечення дасть змогу ефективно поєднувати розподільний і накопичувальний принцип формування й виплати пенсійних коштів, унаслідок чого трудова пенсія складатиметься з трьох елементів: а) базової пенсії, сформованої на солідарному рівні, виплата мінімального розміру якої здійснюється й гарантується державою; б) страхової пенсії, сформованої коштом страхового внеску до Накопичувального пенсійного фонду або до недержавного пенсійного фонду; в) накопичувальної пенсії, розмір якої визначається розміром пенсійних накопичень у системі недержавного пенсійного забезпечення й залежить від розміру відрахувань і інвестиційного доходу або банківського відсотка [3, с. 217]. Як уже було зазначено раніше, сучасна система НПЗ становить третій рівень пенсійної системи України та базується на приватних заощадженнях, що можуть бути використані на потреби пенсійного забезпечення громадян через спеціалізовані інститути й механізми (недержавні пенсійні фонди, пенсійне страхування, пенсійні банківські рахунки тощо) й додатково стимулюється державою за допомогою податкових пільг.

Підґрунтям для розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення є недосконалість системи загальнообов'язкового державного пенсійного забезпечення та пенсійного

страхування. Цей фактор призвів до потреби концептуального реформування пенсійної системи й формування системи недержавного пенсійного забезпечення, що становить третій рівень пенсійної системи.

Після ухвалення 2003 р. Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» почався бум. НПФ створювали роботодавці для своїх співробітників, профспілки – для своїх членів. Динаміка створення НПФ упродовж тривалого часу була неоднорідною. Упродовж 2005–2008 рр. їх кількість щорічно зростала, а починаючи з 2009 р. на ринку НПФ починається період рецесії. Зменшення кількості НПФ зумовлено низкою факторів: по-перше, ліквідацією фондів, які не здійснювали діяльності; по-друге, відмовою засновників від розвитку НПФ, у чому значну роль відіграла фінансово-економічна криза; по-третє, широким розвитком процесів злиття [4]. У 2015 р. у Державному реєстрі налічувалось 72 НПФ та 23 адміністратори. Станом на 31 грудня 2016 р. в Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 64 недержавних пенсійних фонди та 22 адміністратори НПФ [5]. Зокрема, станом на 31 грудня 2017 р. в Україні налічувалось 64 НПФ та 22 адміністратори, на 31 грудня 2018 р. їх кількість становила 62 НПФ та 22 адміністратори [6], на 31 грудня 2019 р. – 63 НПФ та 22 адміністратори [7]. Тобто, як ми бачимо, за три роки їх кількість є майже незмінною. Кількість населення, що бере участь у недержавному пенсійному забезпеченні є незначною з огляду на те, що недержавні пенсійні фонди є новими фінансовими інституціями для переважної більшості населення України. Цим і пояснюється недовіра громадян до них. Тому й постає питання щодо дослідження цієї проблеми. Відповідно до Закону система недержавного пенсійного забезпечення – це складова

частина системи накопичувального пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб, крім випадків, передбачених законами, у формуванні пенсійних накопичень із метою отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат. Належна чинна система недержавного пенсійного забезпечення створює можливості для примноження та збереження коштів вкладників фонду для отримання доходу після настання пенсійного віку.

Упровадження недержавного пенсійного забезпечення є одним з основних завдань і важливих кроків реформування системи пенсійного забезпечення України.

Потреба в запровадженні недержавного пенсійного забезпечення зумовлюється:

- зниженням активності працездатного населення;
- стрімким демографічним старінням населення;
- трудовою міграцією працездатного населення;

Недержавне пенсійне забезпечення надає змогу створити стимули для роботодавців і громадян, які працюють, для здійснення додаткових пенсійних заощаджень, забезпечити більш високий рівень життя після виходу на пенсію, забезпечити формування нових джерел інвестиційних ресурсів для інвестування реального сектору економіки, залучити до створення пенсійних фондів банки та небанківські фінансові установи [8, с. 174].

До основних причин недостатнього розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні можна віднести такі:

- низький рівень дохідності пенсійних активів;
- законодавчу неврегульованість окремих питань діяльності ринку

недержавного пенсійного забезпечення;

– низький рівень довіри населення до недержавного пенсійного забезпечення, банківської системи та інших фінансових установ;

– низький фінансовий рівень спроможності громадян для участі в системі недержавного пенсійного забезпечення [9, с. 44];

– обмежений вибір фінансових інструментів, придатних для інвестування в них пенсійних коштів;

– адміністративні витрати (оплата послуг адміністратора, КУА є досить високими);

– учаснику НПФ складно отримувати накопичену суму до настання пенсійного віку, що обумовлений у контракті;

– учасник НПФ може відкрити накопичувальний рахунок лише у гривнях, що робить накопичену суму інфляційно вразливою.

НПФ не лише мають на меті накопичення пенсійних внесків на користь учасників Пенсійного фонду, а й виступають у ролі інституційних інвесторів, які інвестують гроші в економіку України. Значна увага приділяється вибору інвестиційних інструментів, які використовують НПФ. Вибір інвестиційних інструментів є важливим напрямом діяльності таких фондів, тому що за їх допомогою фонди зможуть забезпечити захист грошових коштів вкладників від інфляційних процесів і водночас отримують відповідні дивіденди.

Ч. 1 ст. 2 Закону України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 р. № 1560 трактує інвестиційну діяльність як сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій.

На думку І.О. Бланка, інвестиційна діяльність – це сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави з реалізації інвестицій [10, с. 20]. А.А. Пересада

ототожнює її з категорією «інвестиційний процес», виділяючи водночас такі стадії, як-от: а) мотивація й прогнозування інвестиційної діяльності; б) обґрунтування доцільності, планування і страхування інвестицій; в) державне регулювання, фінансування й освоєння останніх; г) передача об'єкта інвестування в експлуатацію [11, с. 13]. В. Бочаров інтерпретує розглянуту діяльність через перетворення ресурсів на капітальні вкладення, що забезпечують приріст капітальної вартості у формі доходу [12, с. 21]. Б. Гусаков вважає інвестування процесом трансформації ресурсів фірми в її капітал [13]. Але це лише трактування інвестування та його механізму з економічного погляду, без використання правових категорій, і воно належним чином не розкриває правового зв'язку між ресурсами-інвестиціями, які вкладаються інвестором, і капітальною вартістю, яку він отримує у виді доходу. Фактично такий рух капіталу виражає господарську й негосподарську діяльність, спрямовану на отримання доходу інвестором у формі будь-яких благ. Отже, зважаючи на вищевикладене, можна вказати на такі ознаки інвестиційної діяльності: 1) вона передбачає збереження майна з подальшим примноженням; 2) вкладення здійснюються в певні об'єкти діяльності; 3) ризиковий характер – є ймовірність неотримання очікуваного прибутку 4) формою вираження є інвестиційний договір 5) тривалий характер діяльності; 6) суб'єктами такої діяльності є інвестори.

Висновки. Інвестиційна діяльність, яка здійснюється недержавними пенсійними фондами (діяльність із недержавного пенсійного забезпечення), характеризується певними особливостями, а саме:

– по-перше, чітко регламентовані законодавством напрями інвестування

пенсійних активів та обмеження інвестиційної діяльності з пенсійними активами (ст. 47 З-ну «НПЗ»);

– по-друге, суб'єктами недержавного пенсійного забезпечення є НПФ, які, відповідно, до ч. 1 ст. 5 З-ну “Про ІД” є інвесторами;

– по-третє, ризиковий характер – вірогідність неотримання пенсійної виплати;

– по-четверте, НПФ є обмеженим суб'єктом недержавного пенсійного забезпечення. Під час інвестування коштів пенсійних накопичень він передає всі кошти компанії з управління активами, не маючи можливості самостійно здійснювати інвестування;

– по-п'яте, особливе становище НПФ. Під час здійснення недержавного пенсійного забезпечення реалізуються дві функції: соціальна функція (пенсійне забезпечення) та інвестиційна (інвестування коштів і накопичень).

На нашу думку, недержавне пенсійне забезпечення можна вважати окремою формою інвестиційної діяльності, яка здійснюється професійними інвесторами (НПФ) й передбачає передачу коштів пенсійних накопичень за договором довірчого управління керівній компанії з метою як їх примноження, так і збереження та має місце на ринку інвестиційних послуг в Україні.

Список використаних джерел

1. Камінський А., Ламовацька Я. Дослідження інформаційної прозорості недержавних пенсійних фондів України. *Фінанси України*. 2011. № 4. С. 88–96.
2. Ріппа М. Становлення системи пенсійного забезпечення України: нормативний і соціально-демографічний аспекти. *Світ фінансів*. 2009. № 1(18). С. 44–55.
3. Правові проблеми пенсійного забезпечення в Україні : монографія / наук. ред.: Н. Хуторян, М. Шумило ; Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Ін Юре, 2012. 540 с.
4. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31 грудня 2016 р. URL: <https://nfp.gov.ua/files/DepFinMon/NPF%202016.pdf>.
5. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення. URL: https://nfp.gov.ua/files/17_Dep_Repetska/NPF_IV_kv%202016.pdf.
6. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31 грудня 2018 р. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/NPF_IV_kv%202018.pdf.
7. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31 грудня 2019 р. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/NPF_II_kv%202019.pdf.
8. Бабірад М. Оцінка стану недержавного пенсійного забезпечення в Україні та перспективи його розвитку. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Вип. 18.9. С. 174–180.
9. Антіпов О. Функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Часопис економічних реформ*. 2016. № 3 (7). С. 46–50.
10. Бланк И. Инвестиционный менеджмент. Киев : МП «ИТЕМ» ЛТД, 1995. 448 с.
11. Пересада А. Инвестиційний процес в Україні. Київ : Лібра, 1998. 392 с.
12. Бочаров В. Методы финансирования инвестиционной деятельности предприятий. Москва : Финансы и статистика, 1998. 160 с.
13. Гусаков Б. Экономическая эффективность инвестиций собственника. Минск : НПЖ «Финансы, учет, аудит», 1998. 216 с.

Шовкопляс Г. М. Інвестування через недержавні пенсійні фонди як окрема форма інвестиційної діяльності в Україні

Стаття присвячена характеристиці правових ознак діяльності, яка здійснюється недержавними пенсійними фондами, як окремої форми інвестиційної діяльності в Україні.

У процесі здійснення господарської діяльності з недержавного пенсійного забезпечення має місце виникнення широкого спектра суспільних відносин, урегульованих нормами господарського, цивільного, адміністративного, фінансового права.

Для визначення інвестування через недержавні пенсійні фонди виникають питання щодо її характеристики як форми інвестиційної діяльності. Відповіді на них можна дати шляхом визначення таких понять, як «правовідносини у сфері недержавного пенсійного забезпечення», «об'єкти пенсійного контракту», «об'єкти інвестиційної діяльності», «суб'єкти недержавного пенсійного забезпечення». Інвестиційна діяльність, яка здійснюється недержавними пенсійними фондами, характеризується такими особливостями: чітко регламентовані напрями інвестування пенсійних активів; певний суб'єктний склад (недержавний пенсійний фонд, який є інвестором); ризиковий характер; недержавний пенсійний фонд є обмеженим суб'єктом недержавного пенсійного забезпечення (під час інвестування коштів пенсійних накопичень він передає всі кошти компанії з управління активами, не маючи можливості самостійно здійснювати інвестування); особливе становище недержавних пенсійних фондів. Під час здійснення недержавного пенсійного забезпечення реалізуються дві функції: соціальна функція (пенсійне забезпечення) та інвестиційна (інвестування коштів і накопичень).

Визначено, що недержавне пенсійне забезпечення можна вважати окремою формою інвестиційної діяльності, яка здійснюється професійними інвесторами (недержавними пенсійними фондами) й передбачає передачу коштів пенсійних накопичень за договором довірчого управління керівній компанії з метою як їх примноження, так і збереження та має місце на ринку інвестиційних послуг в Україні.

Ключові слова: недержавне пенсійне забезпечення, пенсійна система України, недержавні пенсійні фонди, компанія з управління активами, інвестування.

Шовкопляс А. Н. Инвестирование через негосударственные пенсионные фонды как особая форма инвестиционной деятельности в Украине

Статья посвящена характеристике правовых признаков деятельности, которая осуществляется негосударственными пенсионными фондами, как отдельной формы инвестиционной деятельности в Украине.

В процессе осуществления хозяйственной деятельности по негосударственному пенсионному обеспечению имеет место возникновение широкого спектра общественных отношений, урегулированных нормами хозяйственного, гражданского, административного, финансового права.

Для определения инвестирования через негосударственные пенсионные фонды возникают вопросы относительно ее характеристики как формы инвестиционной деятельности. Ответы на них можно дать путем определения таких понятий, как «правоотношения в сфере негосударственного пенсионного обеспечения», «объекты пенсионного контракта», «объекты инвестиционной деятельности», «субъекты негосударственного пенсионного обеспечения». Инвестиционная деятельность, осуществляемая негосударственными пенсионными фондами, характеризуется следующими особенностями: четко регламентированы направления инвестирования пенсионных активов; определенный субъектный состав (негосударственный пенсионный фонд, который является инвестором); рисковый характер; негосударственный пенсионный фонд является ограниченным субъектом негосударственного пенсионного обеспечения (при инвестировании средств пенсионных накоплений он передает все средства компании по управлению активами, не имея возможности самостоятельно осуществлять инвестирование); особое положение негосударственных пенсионных фондов. При осуществлении негосударственного пенсионного обеспечения реализуются две функции: социальная функция (пенсионное обеспечение) и инвестиционная (инвестирование средств и накоплений).

Определено, что негосударственное пенсионное обеспечение можно считать отдельной формой инвестиционной деятельности, которая осуществляется

профессиональными инвесторами (негосударственными пенсионными фондами) и предусматривает передачу средств пенсионных накоплений по договору доверительного управления управляющей компании с целью как их приумножения, так и сохранения и имеет место на рынке инвестиционных услуг в Украине.

Ключевые слова: негосударственное пенсионное обеспечение, пенсионная система Украины, негосударственные пенсионные фонды, компания по управлению активами, инвестирование.

Shovkoplyas H. Investing through non-state pension funds as a separate form of investment activity in Ukraine

The article is devoted to the characteristics of the legal features of the activities carried out by non-state pension funds as a separate form of investment activity in Ukraine.

In the process of carrying out economic activities on non-state pension provision, a wide range of public relations is regulated by the norms of economic, civil, administrative, and financial law.

To determine investment through non-state pension funds, questions arise about its characteristics as a form of investment activity. The answers to them can be given by defining such concepts as “legal relations in the field of non-state pension provision”, “objects of the pension contract”, “objects of investment activity”, “subjects of non-state pension provision”. Investment activity carried out by non-state pension funds is characterized by the following features: clearly regulated areas of investment of pension assets; certain subject composition (a non-state pension fund that is an investor); risky nature; a non-state pension fund is a limited subject of non-state pension provision (when investing pension savings, it transfers all the funds of the asset management company, not having the opportunity to invest independently); special position of non-state funds. In the implementation of non-state pension provision, two functions are implemented: the social function (pension provision) and investment (investment of funds and savings).

It is determined that non-state pension provision can be considered a separate form of investment activity carried out by professional investors (private pension funds) and provides for the transfer of pension savings under a trust management agreement to the management company in order to increase and maintain them and takes place in the investment services market in Ukraine. So investing through non-state pension funds is a separate form of investment activity in Ukraine

Key words: non-state pension provision, pension system of Ukraine, non-state pension funds, asset management company, investment.